

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת צו ושבת הגדול, תשע"ב
מספר 960

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"שמור את-חַדְשׁ הָאָבִיב" (דב' טז:א) עמוס רובין

חודש ניסן מכונה במקרא כמה פעמים חודש האביב. מלבד הפסוק שבכותרת, שממנו למדים על עיבור השנה, כתוב גם: "את חג המצות תשמרו... למועד חַדְשׁ הָאָבִיב פי בַּחֲדָשׁ הָאָבִיב יֵצֵאת מִמִּצְרָיִם" (שמ' לד:יח), ועוד.

המילה "אביב" משמעה מצב בשלות חלקית של השיבולים וגרגרי השעורה. אם תולשים גרגר שעורה בניסן ולוחצים אותו בין האגודל לאצבע, יוצא ממנו גוש קטן כעין דייסה לבנה, מתקתקה במקצת. זאת "הבשלת חלב", וצבעה כצבע החלב.

משמעות אחרת למילה "אביב" מובאת בספר ויקרא: "וְאִם-תִּקְרִיב מִנְחַת בְּפוּרִים לַה' אָבִיב קְלוּי בָאֵשׁ גֶּרֶשׁ כְּרִמְל תִּקְרִיב אֶת מִנְחַת בְּכוּרֶיךָ" (ב:יד). ורש"י מפרש על אתר:

מנחת ביכורים: במנחת העומר הכתוב מדבר, שהיא באה בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה. נאמר כאן אביב ונאמר להלן: "פי השערה אביב" (שמ' ט:לא). קלוי באש: שמיבשין אותה על האור באבוב של קלאים, שאילולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה.

לפי המשנה במסכת כלים, "אבוב של קלאים" הוא כלי כמו חליל, והוא מלא נקרים לקליית שיבולים (גרענינים). גרש כרמל הוא חיטה גרוסה בעודה לחה. גרש – לשון שבירה וטחינה ברחיים. כרמל – מצב התבואה כשהכר עדיין מלא, והתבואה לחה ומלאה בקש שלה, ועל כן נקראות המלילות "כרמל", וכן כתוב בספר מלכים ב: "וְאִישׁ בָּא מִבְּעַל שְׁלֹשָׁה יָבָא לְאִישׁ הָאֶלֶּהִים לְחֶם בְּפוּרִים עֲשָׂרִים-לְחֶם שְׁעָרִים וְכִרְמֶל בְּצִקְלָנוּ וַיֵּאמְרוּ תָן לָעָם וַיֵּאכְלוּ" (ד:מב). הרקע לפסוק הוא רעב בימי אלישע, והאיש הביא את הלחם הראשון מהבשלת השעורים. ללחם זה חשיבות מיוחדת בימי רעב, וגם בעונה רגילה זהו הלחם הראשון, ובזה כוחו. המילה "חלב", פירושה החלק הטוב שבגרגר. וכתוב: "וְאָכְלוּ אֶת-חֶלֶב הָאֲרָץ" (בר' מה:יח). וכן: "חֶלֶב חֲטָיִם יִשְׁפִיעַךְ" (תה' קמז:יד), כלומר חיטה משובחת שמשביעה את הסועד.

כורש הרצל גורדון ונפתלי הרץ טור סיני סבורים שה"אביב" מסמל את השיבולים המלאות, וזאת התקופה שבה נהגו להקריב את מנחת הביכורים לה.¹

המילה "אביב" נזכרת שמונה פעמים בספר שמות, ויקרא ודברים בלבד. רק פעמיים יש דיון שקשור לתיאור הבוטני והתהליך של הכנת האביב הקלוי באש – גרש כרמל. שאר ששת הפסוקים עניינם אזכור יציאת מצרים בחודש האביב.²

* עמוס רובין, אנטומולוג, לפנים בעליה של מעבדה להדברה ביולוגית בגבעת שמואל. כתובתו: frubin@netvision.net.il

¹ אנציקלופדיה מקראית ג, ירושלים 1965, עמ' 38.

² המילה "אביב" נזכרת פעם נוספת אך במשמעות אחרת. על מכת הברד כתוב: "וְנָאת כָּל-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הַכָּה הַבָּרָד וְאֶת-כָּל-עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר" (שמ' ט:כה) – כנראה לא רק צמחים חד-שנתיים אלא גם צמחים רב-שנתיים. אך בהמשך יש רשימה של ארבעה צמחים תרבותיים: "וְהַפְּשֵׁתָה וְהַשְׁעָרָה נִפְתָּה פִּי הַשְׁעָרָה אָבִיב וְהַפְּשֵׁתָה גְבַעַל. וְהַחֲטָה וְהַפְּסָמָת (=מין חיטה) לֹא יָכּוּ פִּי אֶפִילַת הַנֶּהַח" (לא-לב).

אביב בהלכה

"אביב" או 'חודש האביב' הוא ראשון לחודשי השנה כשהיו מונים מניסן, ונקרא 'אביב' כנראה על שם האביב (השעורה שהעלתה שיבולים) הרגיל בחודש זה.³ בדרך כלל היו החודשים ידועים לפי סדרם ולא בשמותיהם. ניסן הוא החודש הראשון, אייר החדש השני, וכן שאר החודשים.⁴ בתקופת התלמוד ציין האביב את התקופה הראשונה של השנה הכוללת שלושה חדשים: ניסן, אייר, סיוון, ואת הפסוק "שְׁמֹר אֶת-חֹדֶשׁ הָאָבִיב" דרשו חז"ל: "שמור אביב של תקופה שיהא בחודש ניסן" (ראש השנה כא.), כלומר בית הדין צריך לדאוג לכך שיהא חודש ניסן בזמן האביב, כדי שתהא הנפת העומר ממחרת הפסח, בזמנו. אברהם הלוי פרנקל שהיה פרופסור למתמטיקה באוניברסיטה העברית ומומחה ללוח העברי, כותב בערך 'לוח':⁵

נשמעה דעה כאילו יש צורך בתיקון הלוח העברי, שהרי פסח חייב לחול 'בחודש האביב', ולכן אסור לעבר שנה אם על ידי עיבורה יידחה ניסן הרבה לאחר שוויון היום והלילה, והפסח יחול לאחר תום חודש. נימוק זה בטעות יסודו, שהרי משמעות 'חודש האביב' אינה אסטרונומית כי אם חקלאית.

מזה כמה שנים ידוע שהצו "שְׁמֹר אֶת-חֹדֶשׁ הָאָבִיב" אינו חופף את הלוח האסטרונומי העדכני של ימינו. אינג' יעקב לוינגר, מומחה ללוח העברי, טוען שתקופת ניסן לרב אדא, המייצג בלוח שלנו את רגע השוויון האביבי, סוטה מיום השיווי האביבי האסטרונומי בזמננו ב-6.8 ימים. בתאריכים גריגוריאניים היום הראשון של פסח בזמננו יחול לא לפני 26 בחודש מרס ולא אחרי 25 בחודש אפריל – תלוי במחזור השנתי של הלוח העברי.⁶

המושג "אביב" אין משמעו Spring

דורון רובינשטיין, מהאקדמיה ללשון העברית, אסף מקורות (לבקשתי) למציאות המלה "אביב" במשמעות 'עונת השנה' ולא הבשלת החיטה.⁷

המושג 'ארבע עונות השנה' חדר לשפה העברית המודרנית בתקופת ההשכלה על ידי סופרים עברים שחיו באירופה ולא בארץ ישראל, וחשבו לתומם שגם בארץ ישראל יש ארבע עונות שנה.

ברוך לינדא (1759-1849), סופר מתקופת ההשכלה כתב: "וזולת ההתחלפות של אורך הימים והלילות יסובב עוד מתנועה זו 4 תקופות השנה הנקראות בשמותם: אביב, בציר, קיץ וחורף".⁸ כנגד זה כתב יוסף קלוזנר (חתן פרס ישראל, 1878-1958) שהסתיו היא עונה חולפת מהירה בתוך החורף,⁹ ומשה סתוי כתב: "רק שתי תקופות יש לנו כאן: קיץ וחורף או ימות החמה וימות הגשמים".¹⁰

נשוב למקורות. לאחר המבול נאמר: "עַד פֶּלֶא-יְמֵי הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר וְקָיִץ וְחֹרֶף יוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁפְּתוּ" (בר' ח: כב). והמאירי כותב על בבא מציעא (קא:): "המשכיר בית לחברו בימות הגשמים אין יכול להוציאו מן החג (סוכות) עד הפסח ובימות החמה רשאי להוציאו משדר בה שלשים יום". כלומר, בארץ יש שתי עונות עיקריות בלבד. הסתיו הוא עונה קצרה לפני החורף אך לא כמו באירופה, ולכן נאמר בשיר השירים (ב:יא): "כִּי-הִנֵּה הַסְּתֹו עֹבֵר הַגֶּשֶׁם חֲלָף הַלֶּךְ לוֹ". כלומר, מהר. איוב אומר: "מִי-יִתְּנֵנִי כִּיחֵי-קֶדֶם... פֶּאֶשֶׁר הֵייתִי בְיַמֵּי חֲרָפִי בְּסוּד אֶלֹהִים עָלַי אֶהְיֶה" (כט:ב-ד). החורף נזכר כאן לטובה. זאת תקופת הצמיחה האינטנסיבית בארץ-ישראל, ואין היא דומה לחורף החשוך והתרדמה הממושכת באירופה או בצפון אמריקה. גם ירמיהו מתייחס אל הקיץ בהיבט עונתי-חקלאי: "עֹבֵר קָצִיר פְּלֶה קִיץ" (כ: כ).

לסיכום: הצו "שְׁמֹר אֶת-חֹדֶשׁ הָאָבִיב" אינו מתכוון לעונת האביב, כפי שאנו מכירים אותה, אלא למצב של הבשלת התבואה שתהיה ראויה להקרבת העומר.

³ הערך "אביב" בספרו של שלמה זלמן אריאל, **אנציקלופדיה מאיר נתיב**, רמת גן 1960.

⁴ שמות החודשים המקובלים אצלנו הועלו מבבל.

⁵ **האנציקלופדיה העברית**, כרך כא, ירושלים-תל-אביב תשכ"ט, עמ' 349.

⁶ מכתב אישי אליי מיום כ"ד באדר התשע"ב, 18.3.2012.

⁷ הוא ציינם במכתב אליי מיום ה- 7/1/2010.

⁸ ברוך לינדא חי בכפר Linda שבגרמניה. הציטוט מספרו **ראשית לימודים**, ברלין תקמ"ט (1788), דף יג עמ' א.

⁹ הלשון העברית – לשון חיה, עמ' 32, תש"ט.

¹⁰ בספרו **גלויות וסתומות בלשון**, תל אביב 1958.